

A 2012-ES OROSZ ELNÖKI- ÉS PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK

Beszélgetés Sz. Bíró Zoltánnal

GYURKÓCZA DORINA

Kivonat

Putyint immáron harmadszorra választották meg Oroszország elnökévé. Első két periódusa 2000-től 2008-ig tartott, majd az alkotmányban lefektetett rendelkezés szerint harmadszorra, közvetlenül két kitöltött elnöki ciklusa után már nem jelölthette magát. Ezt a problémát az akkori hatalom azzal a hidalta át, hogy az Egységes Oroszország Párt elnökeként Vlagyimir Putyint „visszavonta” a miniszterelnöki székbe és Medvegyevet jelölték államfőnek. Medvegyev elnöki periódusának lejártával azonban Putyin ismét indulhatott az elnöki címért. Ráadásul 2008-ban – Medvegyev elnöksége alatt – egy alkotmánymódosítással meghosszabbították az elnöki ciklust. Így Putyin, akit 2012. március 4-én a szavazatok 63,63%-ával újra elnökké választottak, immár nem négy, hanem hat éven át lehet Oroszország első embere. Sőt, hat év elteltével újra indulhat a soros elnökválasztáson, merthogy ennek nincs alkotmányba ütköző akadály.

Kulcsszavak: orosz elnökválasztás, Putyin, Medvegyev, orosz sajtó, orosz alkotmány, orosz elit, modernizáció, Ukrajna

*

Gyurkóczy Dorina: 2012 márciusában elnökválasztásokat tartottak Oroszországban. Ennek kapcsán beszélgetünk Sz. Bíró Zoltánnal, az MTA Történettudományi Intézetének Oroszország-szakértőjével. Putyin immáron harmadszorra nyerte el az elnöki széket, ezúttal is jelentős fölényrel. Meglepő volt ez az eredmény, avagy számítani lehetett erre?

Sz. Bíró Zoltán: Meglepő semmiképpen sem volt, merthogy komoly kihívója Putyinnak ezúttal sem akadt. Ezért aztán az eredmény sem okozhatott meglepetést. Igaz, ezúttal a hivatalos teljesítmény szerényebben alakult, mint Putyin második megválasztásakor, 2004-ben, amikor a voksok 71%-át szerezte meg. Most viszont a Putyint választók aránya még a 64%-ot sem érte el. Ugyanakkor jó okunk van feltételezni, hogy ezúttal nem jelentéktelen részben – talán 10-12%-os mértékben – „magnövelték” a Putyinra leadott szavazatok számát. De még ha ez így is történt – az első fordulás győzelméhez ebben az esetben sem férhet kétség. Még a Putyinnal szembehelyezkedő csoportok alternatív mérései is azt mutatják, hogy a rá leadott szavazatok aránya elérte az 51-53%-os szintet, vagyis ha a szavazatszámolás különböző szintjein volt is beavatkozás, annak mértéke nem befolyásolta érdemben a végeredményt. Putyin elsőfordulás győzelmé tehát aligha vonható kétségbe. Ezt mindenképpen érdemes leszögezni. De egyben azt is, hogy az alternatív szavazatszámolás módszerei két fontos beavatkozás-típustól nem tudják megtisztítani a végeredményt. Egyrészt nem tudják kiszűrni a kampány méltánytalanságait, vagyis nem tudják mérni az egyenlőtlen versenyfeltételekből adódó torzító hatásokat. Másrészt nem tudják megtisztítani a végeredményt a politikai riválisokkal szemben méltánytalan párt- és a választási törvény következményeitől sem.

Épp ehhez kapcsolódik a következő kérdésem. Mennyire nevezhetők ezek a választások tisztának és szabadnak? Ez a kérdés éppúgy vonatkozik az elnökválasztásra, miként a decemberi parlamenti választásokra, ahol Putyin pártja, az Egységes Oroszország győzött. Igaz, most nem sikerült megszerezniük az alkotmányozó többséget, ezúttal be kellett érniük az abszolút többséggel.

Minden választás megítélésekor általában két „nagy” kérdést szokás szem előtt tartani. Egyrészt a választások szabadságának, másrészt tisztességességének kérdését. Amikor arra keressük a választ, hogy egy adott választás szabadnak tekinthető-e, avagy sem, akkor azt próbáljuk tisztázni, hogy maradéktalanul érvényesül-e a passzív, illetve az aktív választói jog, vagyis politikai, faji, felekezeti vagy egyéb

hivatkozással a politikai közösség ilyen-olyan csoportjait kirekesztik-e e jog gyakorlásából, avagy sem. Az elmúlt közel húsz év oroszországi választásai egészen a közelmúltig szabadok voltak, vagyis az állampolgárok korlátozásmentesen élhettek szavazójogukkal. Ugyanakkor a legutóbbi elnökválasztás ebben a tekintetben is fordulatot hozott, merthogy az egyik putyini riválist, nevezetesen a szociálliberális Jabloko-Párt jelöltjét, Grigorij Javlinszkijt még a startvonalhoz sem engedték...

Őt már a kezdeteknél...

Igen, őt már a kezdeteknél kiemelték a versenyből. Történt mindez, annak alapján, hogy az oroszországi választási törvény a parlamenten kívüli pártok jelöltjei esetén 2 millió hiteles támogatói aláírás összegyűjtését szabja az indulás egyik feltételéül. Ez egy nagyon szigorú és roppant nehezen teljesíthető szabály. Többek között azért, mert nagyon rövid időn belül kell azt teljesíteni. Az összegyűjtött és a Központi Választási Bizottsághoz benyújtott aláírások hitelességét százezres mintavétellel ellenőrzik. És ha a két egymást követő mintavételen az aláírások több mint 5%-a kapcsán kétségek merülnek fel azok hitelességét illetően, úgy kizárják a jelöltet a versenyből. Javlinszkij esetén mindkét mintavétel 25%-os hibaarányt mutatott ki és erre hivatkozva hozta meg a választási bizottság kizáró döntését. Ez az eljárás jogilag ugyan védhető, de politikailag aligha. Kiváltképp, ha mindezt összevetjük a Kreml által támogatott Mihail Prohorov esetével. Ő éppúgy, mint Javlinszkij, kénytelen volt aláírásokat gyűjteni. Ám ellentétben szociálliberális ellenfelével az ő támogatói aláírásai közt 5%-nál kevesebb érvénytelent találtak. Ez a történet azonban nem életszerű. És mindennél jobban rávilágít e törvény manipulációra lehetőséget adó jellegére. Ugyanakkor az mégis csak elmondható, hogy az 1993-tól megtartott oroszországi parlamenti és elnökválasztások mindezülig szabadok voltak. És most ez a hagyomány szakadt meg a legutóbbi, 2012-es elnökválasztásokon. A másik fontos kérdés a lebonyolítás tisztességességének kérdése, vagyis az, hogy méltányos feltételek között tartják-e meg a választásokat, avagy sem. Épp úgy szokás e kérdés részeként, mint attól elkülönítve vizsgálni egy harmadik kérdést is, nevezetesen azt, hogy hiteles-e választás, azaz hitelt érdemlően történt-e a választási eredmények összegzése, avagy sem. A 2003 decemberében megtartott parlamenti választás volt az első olyan oroszországi választás, amikor annak korrekt és tisztességes jellege megkérdőjeleződött. És ebben a tekintetben a helyzet azóta csak tovább romlott. A most megtartott elnökválasztás újdonsága, hogy a voksolás ezúttal nemcsak, hogy nem volt tisztességes, de immár szabad sem.

Ön szerint, mi az oka annak, hogy Oroszországban, a Szovjetunió felbomlása óta nem sikerült olyan politikai kultúrát meghonosítani, amely „társadalmi garanciája” lehetne a választások szabad és tisztességes lebonyolításának. Eredhet-e mindez a sajátos orosz történelmi fejlődésből, a cári hagyományokból?

Azt gondolom, hogy mindebben fontos szerepet játszik az intézményhiányos orosz fejlődés. Oroszországban ugyanis számos intézmény nem úgy alakult ki, mint Európa nyugati részén, vagy ha ki is alakult, akkor jóval később, s nem egyszer eltorzult formában. És az is nyilvánvaló, hogy a versengő demokrácia kialakulását, intézményi világának létrejöttét, az ezt működtetni képes politikai kultúra születését a bolsevizmus hét évtizede sem segítette, épp ellenkezőleg, tovább késleltette azt. A politikai kultúra minőségének nyilvánvalóan köze van az adott politikai közösség műveltségéhez, tájékozottságához, önbecsüléséhez és méltóságához. Ezek a vonások sok tekintetben a történelmi hagyomány lenyomatai, de még sem csupán a tradíciók meghatározók ebben. A politikai kultúra alakításában éppúgy fontos szerepet játszik a mindenkori politikai osztály is. Az ő felelőségük is, hogy miként alakul a közösség politikai kultúrája. Leginkább nekik kellene erősíteniük a versengő demokráciára jellemző intézményeket, szokásokat és politikai erényeket. Nos, az oroszországi politikai osztály ebben a tekintetben kifejezetten rosszul teljesített, de távolról sem a legrosszabbul a posztszovjet térségben. 1993-tól – tehát attól a választástól kezdve, amikor Oroszországban először tartanak immár olyan többpárti választást, amely egyben teljesíti a liberális demokráciák minimális elvárásait, vagyis a választások egyenlők, általánosak, közvetlenek és titkosak – mindig kimutatható volt a választási eredmény végrehajtó hatalom általi befolyásolása, torzítása. A 90-es években, tehát a jelicini korszakban, ennek ethosát – amit persze soha nem vallottak be nyíltan – a demokratikus tranzit visszafordításának megakadályozása adta. Ha ennek érdekében a szavazatszámolásba kellett belenyúlni, hát belenyúltak. Ha elég volt ehhez a választási kampány egyenlőtlen tétele, hát azzá tették azt. A Putyin-időszakban csak annyi változott, hogy a beavatkozás ethosát nem a demokratikus átmenet vívmányainak megőrzése, hanem a növekvő jólét és a stabilitás védelme vette át. A putyini korszak beavatkozásai többnyire nem olyan nyersen és durván történtek, mint történtek a 90-es évek elején, hanem

jóval kifinomultabban. Nem a szavazatszámolás meghamisítása immár a domináns eszköz, sokkal inkább a kampánybeli egyenlőtlenség kialakítása és a választások lebonyolítását meghatározó általános normakörnyezet feletti erős kontroll. És ez 2011 végéig működött is. De aztán jött a meglepetés. Előbb a 2011 decemberében tartott dumaválasztáson, majd három hónappal később, az elnökválasztáson. Kiderült, hogy hosszú szünet után ismét a szavazatösszesítés manipulálásához kellett folyamodni.

Tehát már nemcsak a kampányban, hanem most már...

Így van, vissza kellett nyúlni ahhoz a gyakorlathoz, amivel meghatározó módon utoljára a '90-es években éltek. Ez felettébb váratlan helyzet volt. Egy ideje már sokkal kifinomultabb, sokkal rafináltabb eszközök is elégségesek voltak a választói akarat „eltérítéséhez”. Most viszont nem várt módon újra a szavazatszámolás manipulálásához kellett folyamodni. A parlamenti választásokon jobban, a márciusi elnökválasztáson kevésbé.

Putyin nemrég bejelentette, hogy 2018-ban sem tartja kizártnak, hogy indul majd az elnökválasztáson, s ha győzne, akkor 24 éven át lenne hatalmon. Ha ez bekövetkezne, úgy Putyin hosszabb időt töltene a hatalom csúcán, mint egykor Sztálin. Ennek milyen következményei lehetnének?

Nos, mindenekelőtt azt gondolom, hogy ez egy nagyon ambiciózus terv. Mint az közismert, Medvegyev elnöksége idején módosították az alkotmányt, és az addigi 4 éves elnöki ciklus hosszát 6 évre növelték. Miután az alkotmány nem tiltja, hogy két egymást követő elnöki ciklusban ugyanaz a személy tölthesse be az államfői címet, ezért aztán Putyin előtt elvileg most egy 12 éves elnöki periódus lehetősége nyílt meg. De ez – legalábbis az intuíción ezt súgja – inkább csak lehetőség, mint sem ténylegesen is bekövetkező politikai jövő. Putyinra ugyanis komoly kihívások várnak. Harmadik elnöksége nem lesz sétagalopp. Már visszatérésének szeptember 24-i bejelentése, illetve annak fogadtatása is megmutatta, hogy újbóli elnökségét az orosz társadalom egy része kifejezett rosszállással fogadta. Ez az érzés még azok körében is jelen volt és jelen van, akik egyébként korábban elismeréssel tekintettek első két elnöki ciklusának teljesítményére. Sokan arról írnak – én is ezek közé tartozom –, hogy a putyini „brand” megkopott. A régi-új elnök intenzív és tartós jelenlétébe az orosz társadalom egy része egész egyszerűen belefáradt. Egy politikai közösség minden további nélkül reagálhat így politikai vezetőire, kiváltképp abban az esetben, ha ez a vezető oly aktív, mint amilyen aktív volt és maradt Putyin az elmúlt bő évtizedben. Ráadásul Putyinról már rövid időn belül az a kép alakult ki, hogy fontos és kevésbé fontos ügyekben is övé a végső szó. Egy ilyen közszereplő folyamatos jelenlétébe tényleg bele lehet fáradni. És láthatóan az orosz társadalom egy része bele is fáradt ebbe. Ma már az establishmenthez tartozó politikai elemzők között is akadnak olyanok, akik immár nagyon komoly formában vetik föl azt a kérdést, hogy Putyinnak is el kellene gondolnia távozásának lehetséges módjait. Ha nem teszi meg, akkor könnyen járhat úgy, mint Gorbacsov, akin az orosz – illetve a késő szovjet – politikai osztály 1991 végén egész egyszerűen „átlépett”. De Putyin még választhatja a jelicini forgatókönyvet is, azaz még időben utód után nézhet. Az efféle eszmefuttatások 2011 első felében még elképzelhetetlenek voltak. Ma már azonban ott vannak az asztalon...

Mindez a társadalmi támogatottság fokozatos elvesztésének a következménye, avagy a Putyin körüli gazdasági és politikai érdekcsoportok bizalomvesztésének eredménye? Egyáltalán, hogy kell ezt az egészet elképzelni?

Szerintem úgy kell mindezt elképzelni, hogy nyilván rendkívül komoly politikai erőforrás az, amikor egy politikai vezető jelentős társadalmi támogatottságot élvez. Egy ilyen helyzet komoly politikai erőt kölcsönöz az első számú vezetőnek, akivel szemben környezetének különböző érdekcsoportjai nem mernek nyíltan fellépni, sőt többnyire e helyzetekben inkább elégedettek vele, és megpróbálják maximálisan kihasználni a politikai stabilitás kínálta előnyöket. De abban a pillanatban, ahogy elkezdődik a „kurzus” társadalmi támogatottságának eróziója a vezetőnek arra is gondolnia kell, hogy e változásra miként reagál környezete. És, hogy ne ériék meglepetések, megpróbálja környezetének politikai és gazdasági érdekcsoportjait a korábbiaknál is szigorúbb ellenőrzés alá vonni, merthogy e csoportok politikai képzelőereje épp ezekben a helyzetekben szokott „meglódulni” és megkezdődik a lojalítások korábbi rendszerének átalakulása. Oroszországban egy ideje jelei mutatkoznak annak, hogy elillanóban van Putyin korábbi társadalmi támogatottsága. A csalódottság és elégedetlenség egy típusát képviseli a születőben lévő nagyvárosi középosztály. Ez a csoport ma már az össznépesség mintegy 16-17%-át teszi ki. Többségükben ők voltak azok, akik decemberben, majd azt követően, újra és újra utcára mentek és tiltakoztak a választási csalások

miatt. Ők azok, akik Oroszországot szeretnék kevésbé korruptnak, kevésbé bürokratikusnak látni. Olyan országot szeretnének, ahol nem hamisítják meg politikai akarataikat, ahol az államapparátus hatékony és törvénytisztelő. Ugyanakkor ezek a nyugatos, liberális, avagy szociálliberális nézeteket valló csoportok sem 2003-ban, sem 2007-ben, sem pedig 2011-ben nem jutottak politikai képviselőhöz, merthogy értékeiket valló pártjaiknak immár harmadik alkalommal sem sikerült bekerülniük a parlamentbe. Ezek az emberek nagyvárosokban laknak, fiatalok, többnyire nyelveket beszélnek, rendszeres internethasználók és egy részük világlátott. E csoport számára a stabilitásra és a növekvő jólétre való hivatkozás ma már kevés. Ők egy modern, versenyképes, törvények irányította Oroszországot akarnak. Olyan országot, ahol politikai akarataikat tiszteletben tartják, és ahol nem hamisítják meg a választási eredményeket, vagyis követeléseik elsősorban jogi-politikai természetűek. Ezzel szemben egészen másra érzékenyek azok a csoportok, amelyek máig Putyin elsőszámú támogatói körét adják. A „glubinka”, vagyis a vidéki Oroszország mindenekelőtt a szociális ügyek iránt érzékeny, merthogy sorsuk, élethelyzetük jelentős mértékben függ a költségvetés biztosította szociális juttatásoktól, az időben kifizetett nyugdíjaktól és állami fizetésektől, a nyugdíjak és bérek reálértékének alakulásától. Esetükben a gondok abból adódhatnak, hogy nehéz lesz a következő években visszatérni Putyin első két elnöki ciklusának látványosan teljesítő szociálpolitikájához, a bérek és nyugdíjak reálértékének ütemes növeléséhez. 2000 és 2008 közt ugyanis a nyugdíjak és a bérek reálértéke évről évre durván 10-10%-kal nőtt. Ám mindezt a globális válság következtében egyre nehezebbé vált fenntartani. Ez azzal járt, hogy 2010-ben már csak 4,5%-os volt a reálbér-növekedés. 2011-ben pedig az első 10 hónap adatai alapján már minimális visszaesést lehetett elkönyvelni. Erre 1999 óta nem volt példa. Eközben idén sem lehet arra számítani, hogy a gazdaság növekedése gyorsabb lesz a tavalyinál. Az előrejelzések 4% alatti GDP-növekedést valószínűsítene, vagyis egyelőre nem sikerül visszatérni a 2000-2008 közötti dinamikus, évi 7-8%-os növekedési ütemhez. Ebből pedig az következik, hogy ezek az államtól erősen függő csoportok továbbra sem számíthatnak jólétük ismételt gyors javulására, szociális biztonságuk erősödésére. Épp ellenkezőleg, ismét megindulhat társadalmi visszacsúszásuk. Ennek már a nem túl távoli jövőben is komoly politikai következményei lehetnek.

Putyin nem egyszer hangsúlyozta kampánya során, hogy szeretné elnökként jelentősen növelni a tanárok és az orvosok fizetését, illetve a nyugdíjakat. Ugyanakkor Oroszországban a költségvetés bevételei nagy mértékben függenek az energiaáraktól. Valahol olvastam, hogy a költségvetés bevételeinek felét az energiaárakból származó jövedelmek adják. Jelenleg megint magasan vannak az energiaárak, többek között az iráni válságnak köszönhetően, ugyanakkor Európa gazdasági nehézségei hosszabb távon leszoríthatják az energiaárakat. Ezek a körülmények miként befolyásolhatják a putyini célokat?

Nem csak a költségvetés bevételei függenek jelentős mértékben az energiaárak alakulásától, de az orosz GDP is, merthogy legalább ötöde az energiaszektorban képződik. Ami pedig az ország valutabevételeit illeti, nos, itt még nagyobb az energetikai ágazat szerepe. Ezek a bevételek ugyanis 66-68%-ban 3 tétel – a nyers kőolaj, a kőolajszármazékok és a földgáz – exportjához kapcsolódnak. Tavaly még a korábbiaknál is magasabb volt ez az arány, elérte a 69%-ot. Csak összehasonlításképp jegyzem meg, hogy eközben az orosz GDP-ben a fejlett technológiát képviselő termékek aránya nem éri el az 1%-ot, az exportszerkezetben pedig az 1,2%-ot. Mindez jól mutatja, hogy az orosz gazdaság milyen mértékben kiszolgáltatott a nemzetközi energiakonjunktúrának. Egy ideje ugyan ismét 100 dollár fölött jár a kőolaj hordónkénti ára, de még így is roppant nehéz egyensúlyban tartani a költségvetést. Ez 2004-ben, Putyin második elnöki ciklusának kezdetén még 27 dolláros évi átlagáron teljesíthető volt. 2011-ben ehhez már 115 dollár/hordó éves átlag-árszint kellett. Idén pedig 117 dolláros átlagár. Úgyhogy valóban súlyos következményekkel járna, ha az olajárak tartósan 100 dollár alá esnének. És akkor még nem beszéltünk azokról az ígéretekéről, amiket Putyin a kampány idején fogalmazott meg. Ezek az ígéretek nemcsak az orvosok és a pedagógusok bérének jelentős megemelését helyezték kilátásba, de a hadsereg újrafegyverzését és a személyi állomány bérének ugyancsak jelentős növelését. Ezzel kapcsolatban van egy közkeletű félreértés. Sokan megrettennek a hadsereggel kapcsolatos kiadások tervezett növelésétől. Ez azonban jelentős részben nem az újrafegyverzéssel függ össze, hanem a személyi állomány bérének megemelésével. Nos, ha nem lesznek jelentős exportbevételek, úgy nehéz – sőt, lehetetlen – lesz ezeket az ígéreteket teljesíteni. És ebből megint csak nagyon rövid időn belül komoly politikai gondok és problémák adódhatnak. Általánosságban leszögezhetjük, hogy Oroszország három tekintetben nagymértékben kiszolgáltatott a külső tényezőknek. Egyrészt kiszolgáltatott a globális energiakonjunktúrának, másrészt – bankrendszerének még mindig meglévő gyengeségei miatt – a nemzetközi hitelpiacoknak, s harmadrészt a fejlett technológiák piacainak. Eme utóbbi mára odáig mélyült, hogy Oroszország bizonyos fegyverfajtákat és hadfelszerelést is kénytelen külső piacokon megvásárolni. Ez korábban elképzelhetetlen lett volna.

Az elnökválasztások előtt, illetve a parlamenti választások után jelentős tömegek vonultak az utcára tisztabb, szabadabb választásokat követelve. Mindez az elnökválasztások után mintha lecsengőben volna. Ezek a tiltakozások azt azonban mindenképpen jelezték, hogy a társadalom egy része politikai reformokat vár a hatalomtól. Most, hogy megválasztották Putyint, lehet-e komolyan számolni ezekkel?

Igen, a decemberi választások után volt egy rövid időszak, amikor valóban komolyan lehetett arra gondolni, hogy belátható időn belül elkezdődik a politikai rendszer érdemi átalakítása. Például, már-már eldöntött tényként kezelte a közügyek iránt érdeklődők jelentős része, hogy Oroszország visszatér a kormányzóválasztás korábbi, a beszláni tragédiát megelőző gyakorlatához, azaz a helyi hatalom első számú vezetőjét nem az elnök nevezi ki, hanem a régióban élők közvetlen választással döntenek személyéről. El is indult egy ilyen tartalmú, Medvegyev kezdeményezte javaslat az Állami Dumába, de mire odaért több lényeges ponton átalakult a normaszöveg. Ilyen fontos változtatás, hogy a kormányzóválasztáson indulók körét az elnök előzetesen „véleményezi”, vagyis csak olyan jelöltek közt választhat a lakosság, aki „megfelel” az elnöknek is.

Egy fontos vonatkozásban azonban biztosan lesz változás. Jelentős mértékben liberalizálódik a pártok bejegyzésének feltételrendszere. Ez azonban a jelenlegi politikai helyzetben immár kifejezetten kedvez az Egységes Oroszország Pártnak. Az előző két parlamenti választás idején – 2003-ban és 2007-ben –, amikor reális esély nyílt arra, hogy a hatalompárt alkotmányozó többséghez jusson, a Kreml abban volt érdekelt, hogy minél kevesebb párt indulhasson el a választáson. Ezért ebben az időszakban többször is megszigorítják a pártok regisztrálásának feltételeit. Most azonban, miután nincs alkotmányozó többsége a hatalompártnak – és ennek ismételt elérésére a következő választáson sincs komoly esély – az Egységes Oroszország Párt már abban érdekelt, hogy politikai ellenfeleit minél inkább megossa. Ezért aztán most már nem probléma, ha sok párt kerül a parlamentbe, mert ez a helyzet csak megerősíti a legnagyobb parlamenti párt relatív súlyát.

Összességében a politikai rendszer átalakításának tekintetében borúlátó vagyok. Nem számítok komoly reformokra. A politikai jövőre vonatkozó első eligazító jelzést pedig majd a miniszterelnök személye adja meg. Valószínűleg Putyin – májusi beiktatása után – ígéretének megfelelően Medvegyevet kéri majd fel kormányfőnek. Elvileg persze azt sem lehet kizárni, hogy az elnök végül másképp dönt, de ennek kicsi az esélye. Az azonban nagyon is valószínű, hogy Medvegyev nem fogja miniszterelnökként kitölteni Putyin hatéves elnöki ciklusát, vagyis csak egy rövid „futamidejű” miniszterelnökként tudom őt elképzelni. Mindez azt jelenti, hogy először a személyi döntésekből lehet majd érzékelni, hogy Putyin milyen típusú politikát fog követni harmadik elnöki ciklusa idején. Az azonban már most is jól látszik, hogy e politika karakterének kialakításában a korábbiaknál jóval kisebb szerepet fog játszani Európa, az Európával kialakítandó politikai és gazdasági kapcsolatok súlya és jelentősége. Ez összefügg Európa, mindenekelőtt az Európai Unió pénzügyi és gazdasági gondjaival. Ez az új helyzet láthatóan arra készíti Moszkvát, hogy felülvizsgálja azt a korábbi, Medvegyev elnöksége idején képviselt elképzelését, hogy Európa lehet az orosz modernizáció első számú pénzügyi és technológiai forrása...

Ez megdőlni látszik.

Így van, pontosan. És ezért egyelőre nagyon nehéz megítélni, hogy milyen külpolitikai orientációt követ majd az ország. Ha nem Európa lesz az első számú politikai és gazdasági partner, akkor ki? Ez annál is inkább komoly dilemma, mert mind a ma meglévő gazdasági kapcsolatok nagyságrendje, kölcsönös egymásrautaltsága, mind a kulturális és identitásbeli közelség Moszkvát magától értetődő módon Európa felé fordítja. Ám, ha Európa nem támasz, nem tőke- és technológiaforrás – legalábbis abban a nagyságrendben, ahogy ezt orosz részről korábban elképzelték –, akkor mit lehet tenni? Új stratégiai partner után kell-e nézni, avagy a korábbiaknál is jobban befelé fordulni és önerőre hagyatkozni? Ez a kérdés egyelőre eldöntetlen. Mindez pedig nyilvánvalóan visszahat majd az oroszországi belpolitikai folyamatokra is.

Az előbb említette Medvegyevet, nos, ezek szerint valószínűleg őt fogja Putyin miniszterelnöknek felkérni?

Igen, nagy valószínűséggel ez fog történni.

Medvegyev elnökként kilátásba helyezte, hogy Moszkva elindít egy új privatizációs hullámot. Ez éppúgy hasznos lehetne, mind az orosz gazdaság modernizálása, mind strukturális átalakítása szempontjából. Számos jel azonban arra utal, hogy Putyin nincs elragadtatva e tervtől. Ilyen körülmények között mire lehet számítani? Medvegyev miniszterelnökként képes lesz-e végigvinni és megvalósítani reformelképzeléseit?

Valóban, a modernizációs „mantra” mellett a privatizáció volt Medvegyev másik kedvenc témája. Elnöksége idején, 2010-től kezdtek ismét felerősödni a magánosítás új hullámára utaló hangok. E tervekkel kapcsolatban több lista is készült. Ezekben éppúgy szerepeltek az energetikai, mind a pénzügyi szektorhoz tartozó cégek, beleértve a legnagyobb oroszországi lakossági bankot, a SzberBank-ot is. Eme utóbbi szerepe többé-kevésbé olyan az orosz piacon, mint nálunk az OTP-é, ám azzal a különbséggel, hogy a moszkvai bank máig többségi állami tulajdonban van. Medvegyev tehát valóban próbálkozott azzal, hogy elindít egy újabb privatizációs hullámot. Ezt komolyan is gondolta. Ám ezek a tervek pillanatokon belül bürokratikus háborúk és klánközi küzdelmek tárgyivá váltak, így azok tartalma folyamatosan módosult. És végül alig valósult meg belőle bármi is. Putyin visszatéréssel aligha lehet arra számítani, hogy ez a második privatizációs hullám megtörténik majd. Pedig a privatizáció nem csak egyszeri bevételeket hozott volna, de nagy valószínűséggel modern technológiát is.

A külvilág miként fogadta Putyin megválasztását? Ők inkább egy stabil Oroszországban, avagy egy olyan országban érdekeltek, ahol a belpolitikai viszonyok a jelenleginél plurálisabbak?

Egyfelől nyilván fanyalogtak a lebonyolítás körülményein. Meg azon, hogy miért kellett Putyinnak ilyen csalárd módon „visszatérnie”. Bármennyire megfelelt mindez az alkotmány előírásainak, mégis csak „kilógott a lóláb”. Tehát volt ebben a fogadtatásban nem kevés jogos fanyalgás, ugyanakkor a külvilág számára sem közömbös, hogy stabil, kiszámítható partner marad-e Oroszország. És, ha ennek Putyin a garanciája, nos, akkor még a Nyugat is kész némi fanyalgás után ezt a helyzetet elfogadni. A külvilág mértékadó szereplői ugyanis elég józanok ahhoz, hogy belássák: nem mindig érhető el az, amit a leginkább kívánatosnak találunk. Nyilván nagyon jó lenne, ha Oroszország is versengő demokrácia lenne, ahol a politikai riválisok méltányos körülmények közt mérhetnék össze erejüket. Ám ha ez egyelőre nem lehetséges, akkor joggal vetődik fel a kérdés, hogy érdemes-e mindezt – a stabilitást is kockáztatva – erőltetni. Ilyen körülmények között folyamatosan kell mérlegelni azt, hogy a putyini rendszerrel szemben mennyiben jelent reális alternatívát annak demokratizálása. Ha annak nincsenek meg a társadalmi előfeltételei, úgy annak időelőtti forszírozása könnyen káoszba taszíthatja az országot. Tudjuk persze, hogy a hatalom birtokosai szeretnek e dilemmával visszaélni, és erre hivatkozva mindennemű demokratizálási kísérletet elodázni. Ám ettől még ez a kérdés valódi kérdés marad. Oroszország esetében pedig kiváltképp élesen vetődik fel mindez, mert Washington mellett mégiscsak Moszkva felügyeli továbbra is a világ stratégiai nukleáris fegyvereinek csaknem felét. És más érvek is szólnak amellet, hogy az oroszországi stabilitás megőrzése a külvilág számára rendkívül fontos érdek. Ezzel együtt én is, mint a liberális demokrácia híve, annak drukkolok, hogy Oroszországban is minél gyorsabban teremődjenek meg egy valóban demokratikus rendszer létrejöttének és megerősödésének feltételei. Ám az ehhez elvezető átmenet valószínűleg hosszú folyamat lesz.

A nemzetközi közösségben kik lehetnek az új orosz vezetés partnerei, tekintettel olyan fontos kérdésekre, mint az energiaügyek, vagy az európai államok gazdasági nehézségei?

Az orosz elit alapvetően európai identitású. De nemcsak kulturális tekintetben létezik szoros kapcsolat Oroszország és Európa többi része közt. Ez a kapcsolat gazdasági területen is nagyon erős. Meg kell nézni Oroszország külgazdasági kapcsolatainak szerkezetét és rögtön látszik, hogy ez egy Európa felé fordított ország. Ugyanakkor Európa jelenlegi gazdasági gondjai kezdik elbizonytalanítani Moszkvát. De, ha nem Európa Oroszország legfontosabb partnere, akkor hol kell keresni azt? Kínában? Aligha. Nos, egyelőre nem látom Oroszország szövetségeseit. Nem véletlen, hogy az egyik legkiválóbb orosz külpolitikai elemző, Dmitrij Trenyin néhány éve megjelent, orosz külpolitikáról szóló könyvének azt a címet adta, hogy „Magányos hajózás”. Oroszország egy ideje már elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy különösebben ne nyugtalanítsa e magányos helyzetet. Ha nincsenek szövetségesei, hát nincsenek! Lehet, hogy ez nem is olyan nagy baj. Ha ugyanis nincs szövetséges, nincsenek kötelezettségek sem. Ez a helyzet nagyobb és szabadabb manőverezésre ad lehetőséget. Ha azonban mégis csak mondani kellene orosz szövetségest, akkor illet legfeljebb a FÁK-térségben lehet találni. Ugyanakkor a térség államainak többsége nem annyira szövetséges Moszkvának, mint kliense. Talán Kazahsztán jelenti az egyetlen kivételt e szabály alól.

Oroszország nyilvánvaló érdeke, hogy a schengeni övezetben vele szemben eltöröljék a vízumkényszert. Mi ennek az akadálya? Az Európai Unió milyen feltételeket teljesítését várja el Oroszországtól?

Hosszú időn át arra hivatkozva történt a vízumentesség megtagadása, hogy Oroszország déli határai – vagy legalábbis azok jelentős része – szabadon átjárhatóak. Gondoljunk bele, Oroszország a Szovjetunió felbomlása után 13 ezer kilométernyi új szárazföldi határt „örökölt”. Pontosabban, ilyen hosszú az az új szárazföldi határszakasz, ami korábban nem volt nemzetközi határ. E határszakaszok hatékony ellenőrzésének kiépítése óriási feladat. Ebből a szempontból az egyik legérzékenyebb határszakasz a több ezer kilométeres orosz-kazah. Még ma is, ha valaki elindul Belső-Ázsia valamely államából, viszonylag könnyen Oroszországba juthat. És, ha már ott van, onnan – legalábbis vízumentesség esetén – pillanatokon belül elérheti Nyugat-Európát. Épp ezért az egyik legfontosabb európai elvárás a megfelelő toloncegyezmények megkötése volt. Olyan egyezményeké, amelyekben Moszkva garanciát vállal arra, hogy visszafogadja azokat az EU-államaiba illegálisan belépő nem orosz állampolgárokat, akik igazoltan területén keresztül jutottak el az Európai Unió valamely országába. Arra nem tudok válaszolni, hogy most épp hol tart e probléma megoldása, de az a benyomásom, hogy nagyobb haszonnal járna e kérdés mielőbbi rendezése, mint annak további elodázása. Szerintem e lépésnek – a gyakorlati hasznosságán túl – a kölcsönös bizalomépítés szempontjából is óriási jelentősége lenne.

A következő 6 évben, Putyin most kezdődő újabb elnöki periódusa alatt, melyek lesznek az orosz külpolitika új fókuszpontjai?

Azt gondolom, hogy az az októberi cikk, ami közvetlenül azt követően jelent meg az Izvesztyijában, hogy szeptember 24-én bejelentették Putyin elnöki visszatérését, és amelyben az akkori miniszterelnök meghirdetette az Eurázsiai Szövetség fölállításának tervét, nos, ez nem porhintés. Putyin ezt valóban komolyan gondolja, függetlenül attól, hogy ez a koncepció több mennyire bizonyul életképesnek. Lehet, hogy megreked a retorika szintjén, de az is lehet, hogy lépésről lépésre elkezdi kiteljesedni. Az biztos, hogy a következő években Oroszország figyelmének és energiájának jelentős részét közvetlen környezetére fogja koncentrálni. Jelenlegi erőforrásai is elsősorban erre teszik alkalmassá, vagyis arra, hogy a FÁK-térség egészét, avagy annak egy részét próbálja újraszervezni. Ez egy meglehetősen ambiciózus terv. Megvalósítása mindenekelőtt attól függ, hogy sikerül-e az ügynek Ukrajnát is megnyerni. Ha nem, úgy e geopolitikai tér újraszervezése merő imitáció marad. Vagyis ebben a történetben Ukrajna sorsa lesz a meghatározó.

A jelenlegi ukrán vezetés hogyan viszonyul mindehhez? Ez nem egy oroszbarát vezetés?

Ennél azért ma már bonyolultabb a helyzet. Igen, a narancsos időszakban még némi leegyszerűsítéssel lehetett azt állítani, hogy a Viktor Juscsenko mögött állók a nyugatbarátok, míg a Viktor Janukovicsot támogatók többségükben Oroszország-hívők. Ma már ez a felosztás nem érvényes. Janukovics ugyanis már jó ideje aligha tekinthető Moszkva emberének. Még 2010-es elnökké választása előtt kezdett Európa felé nyitni és próbálta magáról lefejtetni a korábbi Moszkva-barát képet. Janukovics már rég nem Moszkva embere, hanem bizonyos ukrán oligarchikus csoportok „foglya”. És jelentős részben épp ezért sodródik Kijev egyre gyorsabban az európai páriálét felé. Ez a helyzet egy olyan állam helyzete, amelynek egyszerre vannak komoly konfliktusai Oroszországgal és az Európai Unióval. Az utóbbival mindenekelőtt azért alakultak ki konfliktusok, mert Brüsszel szerint a jelenlegi ukrán vezetés, élén az elnökkel, jogi köntösbe bújtatott politikai hajtóvadászatot folytat legjelentősebb politikai ellenfele, a korábbi ukrán kormányfő, Julia Timosenko ellen. És ez a hajtóvadászat nemcsak a volt miniszterelnök, de kormányának számos tagja ellen is folyik. Épp a napokban ítélték el a Timosenko-kormány egy újabb miniszterét. Ma már – némi túlzással – össze lehetne hívni a börtönben a Timosenko-kormány kabinetülését. Ez a politikailag motivált hercehurca Ukrajnának már eddig is súlyos veszteségeket okozott. Többek között ellehetlenítette Kijev EU-val kötendő társulási szerződésnek és szabadkereskedelmi megállapodásának tavaly decemberre kitűzött aláírását.

Eközben ez a helyzet mind nagyobb esélyt ad Oroszországnak arra, hogy növelje ukrainai befolyását és türelmesen kivárva a megfelelő pillanatot végérvényesen átrántsa Kijevet a maga „térfelére”. E történet fontos elemét jelentik azok az immár tavaly ősze óta folyó intenzív tárgyalások is, amelyeket Moszkva folytat ukrainai partnereivel energiaügyekben. A magyar sajtó nem nagyon követi mindezt, pedig e tárgyalások következményei ránk is hatással lesznek. December derekán egy pillanatra úgy tűnt, hogy végre megszületett a két ország közti átfogó földgáz-megállapodás. Az első hírek még arról szóltak, a felek két 50-50%-ban orosz és ukrán tulajdonban lévő vegyesvállalatot hoznak létre. Az egyik megkapja a teljes tranzitrendszert – együtt a stratégiai vezetékkel és tározókkal –, míg a másik a helyi ellátórendszert. Aztán három nap elteltével kiderült, hogy még sincs megállapodás. Az azonban jól látható, hogy az oroszok mindent megtesznek annak érdekében, hogy az ukrainai gázz szállítási útvonalat konszolidálják. E szárazföldi rendszer

felújítása ugyanis sokkal olcsóbb lenne, mint a Fekete-tenger mélyén fektetendő Déli Áramlat megépítése. Eme utóbbi projekt életben tartása már jó ideje nem a Nabucco ellehetlenítéséhez kell Moszkvának, hanem ahhoz, hogy az ukránokat meggyőzzék tranzitrendszereik teljes, avagy részleges átadásáról. Az ukránok persze próbálnak minden erővel ellenállni az orosz nyomásnak. Ám kérdéses, hogy meddig lesznek erre képesek. Arról pedig már nem is beszélve, hogy egy idő után Moszkva türelme is elfogy majd, vagyis nem fogja tovább húzni-halogatni a döntést. A Gazprom vagy belevág majd a Déli Áramlat építésébe, vagy nyugati partnereivel egyeztetve elkezd kibővíteni az eredetileg két vezeték számára tervezett Északi Áramlatot. Bármilyen lesz a moszkvai döntés, annak következménye Ukrajnára nézve rendkívül súlyos lesz. A Gazprom ugyanis a lehető legrövidebb időn belül ki fogja „szárítani” az ukrán gáz-tranzitrendszert. És akkor majd az ukránok felszedhetik a csöveket és árulhatják a kínai nyersanyagpiacon, miközben elesnek a költségvetésük 16-17%-át kitevő korábbi tranzitdíjaktól.

Ukrajna tehát rendkívül kiszolgáltatott helyzetben van.

Valóban, de e helyzetet Ukrajna jelentős részben önmagának, belső oligarchikus viszonyainak is köszönheti. Az ukrán politikai osztály ugyanis még mindig igen távol áll attól, hogy legalább a stratégiai súlyú ügyek eldöntésekor a közjó, s ne részérdekek szempontjaira legyen mindenekelőtt tekintettel.

Az orosz-magyar kapcsolatokban várhatunk-e bármiféle változást? Miként alakul majd e viszony?

Ha minden igaz, akkor idén nyáron Siófokon tartják majd a Soros Finnugor-világkongresszus. Bizonyos jelekből ítélve nekem úgy tűnt, mintha a magyar kormány bízott volna abban, hogy Oroszország képviselőjében maga Putyin jön majd el a kongresszusra. Én ezt hiú reménynek tartom. Mindenekelőtt azért, mert a két ország közti kapcsolatok minősége messze nem olyan, ami egy ilyen eseményhez kapcsolódó elnöki látogatást megalapozhatna. Moszkva számára Magyarország nem igazán fontos partner. Legfeljebb akkor válhatnánk valamivel fontosabbá, ha a Déli áramlat valóban megépülne, és ennek nyomán az ország tranzithelyzetbe kerülne. E nélkül nem látszik semmi olyan körülmény, ami belátható időn belül képessé tenné bennünket arra, hogy felkeltsük Moszkva irántunk való érdeklődését. Sem új perspektívákat nyitó vonzó ajánlattal, sem fenyegetést jelentő kockázattal nem tudunk szolgálni. Minket minden további nélkül ki lehet kerülni, miközben Európa tele van nálunk Oroszország számára sokkal fontosabb országokkal. Ebbe a kategóriába tartoznak hagyományosan, például, a németek, a franciák, az olaszok, vagy épp a hollandok. A Köztes Európából pedig legfeljebb csak a lengyelek fontosak Moszkva számára. És esetleg Románia. De erre az utóbbira is csak azért figyelnek, hogy ne okozzanak nekik váratlan és kellemetlen meglepetést. Magyarország azonban csak akkor tud az orosz figyelem előterébe kerülni, ha ezt több tényező együttes hatása segíti és épp rosszak Moszkva és Varsó kapcsolatai. Egyébként erre aligha van esély....

Köszönöm szépen.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*
 Gyurkóczy Dorina: A 2012-es orosz elnök- és parlamenti választások. Beszélgetés Sz. Bíró Zoltánnal. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 1. (2012 Tavasz) 8 p.
 Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*